

קודם שעמדו ב"ד משם. ויש מפרשים על פי משמעות הלשון, שאם הוזקקו ב"ד לתביעה של פרוטה, אעפ"י שנמצא בסוף שהתביעה אין בה פרוטה, גומרים דינו (ריטב"א ומאירי. וע' גם בלשון הרמב"ם סנהדרין כ,יא ובכס"מ. ואפשר ששני האופנים נכללים בדין זה — עסמ"ע חו"מ ו סק"ב. וע"ע קהלות יעקב שבועות כט).

— הרא"ש נקט שלוי חולק על רב קטינא, ולדעתו אף גמר תביעה אין עושים על פחות משהו—פרוטה. ואילו המהרש"א באר בדעת התוס' (ותלוי הדבר בגרסאות השונות בתוס') שלפי המסקנא אין בדבר מחלוקת. (ולדבריו צריך לומר דמתניתיה דלוי אתא לאשמעינן לאפוקי מסברת ה'זהו אמינא' בדברי רב קטינא. ע' מהר"ם).

'קשיא ליה לר' אלעזר: תרומת מעשר של דמאי — וכי עשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה? אמר ר"נ אמר שמואל: הא מני ר' מאיר היא דאמר עשו חכמים... דתניא המביא גט... — בספר אור שמח (תרומות י,ו) פרש השוואת הגמרא נידון חומש באכילת תרומת מעשר של דמאי, לאמירת 'בפני נכתב' בגט, בדרך זו —

אמנם מציינו בכמה מקומות שמצאו חכמים להחמיר בדבריהם יותר משל תורה, לעשות חיזוק לדבריהם, וישנם מקומות שלא רצו לעשות כן. אולם בתרומת מעשר של דמאי ישנו דבר חריג; על ידי השוואת דבריהם לדין תורה, נוצרת חומרה על דין תורה, מה שלא נתכוונו, שהרי דמי הדמאי עולים על תרומת מעשר—ודאי, כי מאכילים את העניים דמאי. הרי שבתוספת חומש בדמאי נותן יותר מאשר היה נותן במעשר ודאי. ובשלמא דמי הקרן — לא קשה, שאין זו חומרא, כי מה שאכל משלם, שהרי אותו הסכום הפסיד את השבט, אבל בכך שקונסים אותו בתשלום חומש, נמצא שמשלם יותר מבתרומה דאורייתא — וזו היתה קושיית ר' אלעזר — האם גם בכגון דא עשו חיזוק לדבריהם?

ותרץ שאכן כך היא שיטת ר' מאיר שאמר הולד ממזר, וחמור עוד יותר מממזר של תורה, שהרי ממזר זה אסור בממזרות ובשפחה, וגם לא יוכל להיטהר על ידי שפחה.

בדרך פשוטה נראה לבאר שהמשותף בשני הדינים, שחומרת חכמים נובעת מפני החשש למיעוט; מיעוט עמי הארץ שאינם מעשרים ומיעוט שאינם בקיאים לשמה כדאמרינן ריש גטין או מיעוט זיפנים. והנידון בגמרא שעשאוהו חכמים כדין ודאי דאורייתא, אעפ"י שיסודו אינו אלא מחשש לספק קלוש (וע"ע במפרשים).

'המביא גט ממדינת הים, נתנו לה ולא אמר לה בפני נכתב ובפני נחתם...' — סיכום השיטות בענין — ע' בגיטין ה.

ז'בורר את היפה שבהן ומחללן (כצ"ל) עליה'

דף נו

'אף על פי שמיקל רבי מאיר בפדיונו, מחמיר הוא באכילתו, דתניא: לא התירו למכור דמאי אלא לסיטון בלבד...' — אין להקשות, לדעת האומרים שהמכשיל את חבירו באיסור דרבנן עובר בלאו ד'לפני עיור' מן התורה, שהרי נתן לפניו מכשול [ולא גרע ממשיא עצה שאינה הוגנת לחברו]

— לשיטה זו, מה מביא להוכיח ממכירת דמאי שיש בזה איסור תורה ד'לפני עיור' — לא קשה, שודאי אין כאן איסור תורה, כי הלא אילו הפירות מעושרין באמת, אין כאן שום איסור, והרי מן התורה אין צריך לחוש לכך שאינם מעושרים, ולכן המוכר דמאי הוא מוכר דבר בחזקת מתוקן, אלא שחכמים הם שאמרו לחוש שמא אינו מתוקן, אך מן התורה אין כאן נתינת מכשול כלל וכלל (חדושי ר' מאיר שמחה מדווינסק — 'זרור ופשוט, ואין צריך לכתוב רק להוציא מלב המעקשים הישרה'. ולגוף הענין, חלק על סברא זו ונקט שאין זה בכלל 'מכשול' מן התורה, ואפילו לשיטת הרמב"ם שכל איסורין דרבנן הם בכלל לאו ד'לא תסור'. וע' באור הדבר במשך חכמה — שופטים עה"פ 'לא תסור'. וע"ע במנחת חינוך — רלב, ד [בקומץ המנחה]; שכג, ג; שדי חמד מערכת ו כו, כא; אבנ"ז י"ד קמה, ט).

'אם אינו קדש נשיאת חטא למה...' — כבר הקשו התוספות (בקדושין מו), למה אין כאן חטא בכך שעבר על ציווי התורה להפריש מן היפה, שהרי יש מי שסובר בכל 'לא תעביד' שבתורה, אם עשה — לא מהני, ואף על פי כן לוקה משום דעבר דאמימרא דרחמנא (ריש תמורה)? ותרצו שהלימוד הוא מיתור הפסוק, ע"ש.

ובכתבים המיוחסים להגר"ח איתא שגדר איסור זה, להפריש מן הרע על היפה, הוא על דרך השלייה, כלומר האיסור הוא בכך שאינו מפריש מן המובחר. לא שמעשה הפרשת הרע הוא מעשה האיסור בעצמותו. ולו יצויר שהיה ניתן להפריש פעמיים מעשר — לא היה עובר, כיון שהיה מפריש שוב מן המובחר. ועל כן מוכיחה הגמרא שאילו לא היתה התרומה חלה, לא היה מקום מעיקרא לאיסור, שהרי במה שהרים מן הרע לא מנע את הרמת היפה. (והכוונה, דהכי קים להו לחז"ל בגדרו של האיסור, ועל סמך הנחה זו מקשים).

ע"ע בחדושי רעק"א — קדושין; משך חכמה — קרח יח, לא.

'ורב ששת לא שפיר קא מוטיב ליה, דקאמרי אינהו מיתה ומותיב רב ששת לאו... רבא אמר: שמואל שפיר קא משני ליה — שם מיתה בעולם' — משמע שאב"י ורבא, שניהם סוברים שיש לחלק בין איסור לאו למיתה. ואולם רב ששת יתכן וסבר 'מה לי איסור לאו מה לי איסור מיתה', כשיטת רבה, בכמה מקומות. ע' בחדושי הגר"ד בענגיס ח"א כא, ובמובא לעיל כ וביבמות ק"ט.

'אמר אב"י... אלא רבינא עד דמותיב מנחתום...' — אין זה סתם רבינא שבתלמוד שהיה סוף הוראה, תלמידו של רב אשי (כדמשמע בעירובין רפ"ו) — שאין מסתבר שאב"י היה מדקדק בדבריו, שהרי רבא שהאריך ימים לאחר אב"י, ביום שמת הוא נולד רב אשי — אלא רבינא אחר הוא, שהיה בימי רב יוסף, כמו שמצינו בחולין ובביצה. ובמסכת עירובין (רפ"ו) מצינו רבינא שלישי (תורא"ש). ע"ע תור"פ להלן סז. דתרי רבינא היו, אחד בימי רב יוסף ואחד בימי רב אשי. וכן צדדו התוס' בחולין מת.

'נחתום נמי מחד גברא הוא זבין' — הנחתום הוא האופה [כתרגום של 'שר האופים' — רב נחתומי]. ומה שאמרו שקונה מאדם אחד, לא שקונה הלחם אלא קונה התבואה או הקמת מאחד, ועושה לכל תבואה ותבואה דפוס בפני עצמה כדי שיכיר איזה כרי תבואה הוא טוב ויקנה ממנו (תורא"ש). רש"י כתב (בד"ה מעשר דמאי וד"ה פלטר) שהנחתום קונה ככרות [ועריטב"א]. ושמא יש לדחוק, לא שלוקח ככרות אפויים, שהרי זה חנוני ולא נחתום, אלא לוקח ככרות בצק בדפוס ואופה אותם בעצמו.

'העבדים והשטרות והקרקעות וההקדשות... שומר חנם אינו נשבע ונושא שכר אינו משלם' — נחלקו הראשונים, בכל אלו שנתמעטו מפרשת שומרין כגון קרקעות, האם השומר פטור גם מפשיעה, שהרי חיוב פשיעה מחיובי 'שומר' הוא ולא מדין 'מזיק' (כן דעת התוס' להלן נז: והר"ף בתשובה צו — הובא בראשונים. וכ"ה בהשגות הראב"ד על הרמב"ם — שכירות ב,ג, וכן הביאו הראשונים בשם הר"י מגאש, וכן דעת הרמב"ן והרשב"א והרא"ש [בפסקיו ובתשובה צד,ה] 'רוב הראשונים' — מנ"ח), או שמא בדוקא נקט התנא גניבה ואבידה, אבל בפשיעה חייב (עפ"י רמב"ם — שכירות ב,ג: 'דין אמת הוא זה למבינים, וכן ראוי לדון'; וכן הביאו הראשונים בשם הראב"ד [ועב"ח חו"מ סו"ס סו שהגיה ברא"ש 'הרמ"ה' במקום הראב"ד. והש"ך (ס"ק קכ"ו) צדד שהראב"ד בפירושו חזר בו ממש"כ בהשגותיו, או תרי ראב"ד נינהו]; וכ"כ בעל העיטור. וכן דייקו מלשון רש"י 'אם נגנבו ממנו' — משמע שבפשיעה חייב — ע' בראשונים כאן ולהלן נז; ש"ך חו"מ סו ס"ק קכו ובסי' שא,א; יד דוד כאן; מהר"ם שיף להלן נז: וע"ע: מהרש"ל ומהרש"א; שו"ת הרדב"ז ח"א תעה; מנחת חינוך נז,היז).

הרמב"ם נימק שיטתו, משום שהפושע — מזיק הוא. ויש מקום לטעם נוסף (לפ"ד התוס') שאמנם אינו בכלל 'מזיק', דגרמא בעלמא הוא, אך לא נתמעטו אלו אלא ממה שאמור בפרשה, והיינו שבועה, ולא מחיוב תשלומין בפשיעה שלא נאמר — ע' בכל זה בקהלות יעקב לד, ובגלינות קה"י להלן נז: ובחדושי הגרא"א דסלר על הש"ס — עמ' ריא. ולפי השיטה הראשונה, מדוע נקט התנא 'שומר חנם אינו נשבע' — לפי שהזכיר התנא את המפורש בכתוב בפרשת שומרין, כלומר מה שאמרה תורה ששומר-חנם נשבע — כאן פטור, ומה שאמרה ששומר-שכר חייב בגניבה ואבידה — כאן פטור, אבל הוא הדין לתשלומי פשיעה. (רא"ש; ר"ן להלן נז: תוס' שבועות מב: וראה הסבר נוסף בתוס' להלן נז: ד"ה שומר חנם).

כתב הרא"ש (בתשובה לט,ב): גם לדעת הפוטרים, דוקא כשפשע ונגנבו או שאבדו, אבל פשע ועשה מעשה בידים, כגון שטעה ושינה משליחותו ומסר לאדם אחר — חייב.

א. עוד בדיון פשיעה בקרקעות ובהקדשות; והאם פושע כ'מזיק' — ע' ברכת שמואל ב"ק לב; חדושי הגרש"ש ק ב"מ כו; קובץ שעורים ח"ב כו; מרומי שדה — שבועות מב; קהלות יעקב לד; שעורי הגרש"ר פסחים אות קג ובחדושי סו"ס"י ה; אמרות טהורות (לגר"ד וולפסון שיחי') — פסחים יח, הערות 1 5 7).

ב. דיני שמירה על דבר מופשט כגון שמירת מידע וכד' — ע' בשו"ת שבט הלוי (ח"ח שיד) — תשובה מבן המחבר אודות שמירה ופשיעה על קוד סודי לשימוש בכרטיס אשראי. וע"ע תשב"ץ ח"א קנו; קהלות יעקב לת,ד.

'שומר חנם אינו נשבע' — כתב הראב"ד (טוען ונטען ה,ו. וכן הביא המשנה-למלך שם בשם הרשב"א בתשובה. ואולם בחדושי (להלן נז) לא כתב הרשב"א כן. ולמש"כ הר"ן בשבועות מב: לא קשיא, הא דידיה הא דרביה) שאינו פטור משבועה שאינה ברשותו, כי שבועה זו ראוי לחייבה מן הסברה, אף ללא גילוי הכתוב — שמא הפקדון ברשותו. הלכך כשפטרה תורה שטרות משבועה, לא פטרה אלא משבועה שלא פשע, שהיא מגזרת הכתוב, ולא משבועה שהיא מצד הסברה (ש"ך סו ס"ק קכד. וע' אבי עזרי [תנינא] שכירות ב,ג טעם אחר).

ויש סוברים שפטור גם משבועה זו (רמב"ן ועוד להלן נז: מגיד משנה טוען ה,ו; ר"ן שבועות מב: בשם מקצת מחכמי צרפת. וע"ע ב"ח חו"מ צה; קצות החשן סו סקמ"ד), שלא הצריכו שבועה זו אלא במקום שיש חיוב שבועה דאורייתא שלא פשע, ואין לך בתקנת חכמים אלא מה שכתבו הם (מגיד משנה).

וע"ע בראשונים להלן נז ובשבועות מב, אודות שבועה שלא שלח יד. וע"ע בקצות החשן סו סקמ"ד; נתיבות המשפט סו"ס רצא; קהלות יעקב ב"ק לו,ב — על ענין חיוב שליחות יד בעבדים שטרות וקרקעות.

(ע"ב) זכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך — דבר הנקנה מיד ליד, יצאו

קרקעות... — הגם שפשוטה של הפרשה מדברת כולה במכירת קרקעות, דכתיב: **במספר שנים אחר היובל... לפי רב השנים תרבה מקנתו...** — כתב הרמב"ן (ויקרא כה, טו. והובא בפתחי תשובה חו"מ רכו סקכ"א. וכן דעת רבנו יונה (עליות דר"י — ב"ב עז:)) והראב"ד (עריטב"א להלן נח.). וע"ע בהרחבה בספר הכתב והקבלה ובפירושו רש"ר"ה (שם) שאכן אזהרת אונאה נאמרה על הכל, גם על קרקעות, אלא דרשו למעט קרקעות מדיני תשלומי האונאה — שכך קבלו רבותינו ברמזי התורה.

יש להעיר שגם לדעת הסוברים שאין בקרקע לאו דלא תונו איש את אחיו' (כן הוכיחו מדברי התוס' להלן סא. [ע' משנה למלך — מלוה ד, א; מנחת חינוך שלו, ג; לה, ג, ה]. וע' גם בגליוני הש"ס בשם רע"ב בפירושו התורה) — כתב רש"ל (מובא בסמ"ע רכו סקנ"א) שמכל מקום אין זה גרוע מאונאת דברים וגניבת דעת, שאמרו בה 'גדולה אונאת דברים יותר מאונאת ממון...'.¹

ויש לתת רמז לכך מסידור התנא, שלאחר משנת אלו דברים שאין להם אונאה, שנה אונאת דברים, ושוב חזר ופרט דיני אונאת ממון. ולכאורה היה לו לשנות אונאת דברים בסוף? אלא בא לרמז שאף אותם דברים שנתמעטו מאונאת ממון, איסור אונאת דברים על כל פנים יש גם בהם.

[הלכות רבות יש שמקורן מיוסד בפשט הכתוב, הגם שהדרש הנדרש שונה מן הפשט. ואין מקור בדברי חז"ל על ההלכה היוצאת מן הפשט. כמו כאן; איסור אונאה בקרקע נלמד מפשט המקראות, הגם שדרשו למעט מפסוק זה קרקעות — לפי שהדרש לא בא לעקור הפשט, אלא מתייחס רק לדיני אונאה המבוארים בגמרא (עפ"י 'לקט שיחות מוסר' לגרי"א שר, ח"ב עמ' שנו).

כיוצא בזה שמעתי מהגר"מ שפירא שליט"א, שלפי פירוש הרמב"ן (שמות יג, ב), במצות זכירת יצירת מצרים בליל פסח, נכלל חיוב מן התורה לזכור שיצאנו בחודש האביב, שכן מפרש את הפסוק 'היום אתם יוצאים בחדש האביב' — שמוסב על 'זכור את היום הזה... וכן כתב להדיא בפרוש החזקוני. [נפרש הרב הנזכר, שזהו הטעם לאמירת שיר השירים בליל פסח, ששם מרמז ענין זה]. הנה לפנינו חיוב מן התורה הנובע מפשט הכתוב, הגם שאינו מוזכר בדרו"ל. וכן בשו"ת עונג יום טוב (נג, בהגהה), הביא שתי דוגמאות מדברי הרמב"ם (ערכין ו, לג; איסו"ב יג) שהוציא דין מן הכתוב, הגם שאינו מוזכר בגמרא. ויש להוסיף את דברי הרמב"ם בהל' מלוה ו, ג. וכיו"ב ישנם דוגמאות לרוב בספר משך חכמה. וע"ע במובא להלן סג. עא.].

עוד כתב הרמב"ן: כיון שהמשך הפרשה מדברת באונאה במספר השנים שעד היובל, אונאה מסוג זה אכן ישנה בקרקעות, שהרי יש אונאה במידה ובמנין בכל דבר, ואפילו בפחות משהו פרוטה. ואדרבה, פשוטו של הכתוב מורה כקבלת חכמינו, שהרי פשוטו של מקרא הוא שלא להונות במכירת קרקע בחשבון השנים, ומשמע שרק הונאה כזו אסורה שהיא כטעות במדידה, אבל הונאה במחיר הקרקע — אינה בכלל זה. אמנם במטלטלין שאין שייך בהם מנין השנים, ההונאה בהם שייכת אף לענין השיווי (עפ"י העמק דבר שם [וע' ספורנו]. וקרוב לזה ב'עץ החיים' לגר"ח אלפנדרי). וע"ע בשערי ישר (ה, ה ד"ה אמנם) — בישוב הפשט המתייחס על הקרקע, עם הדרש הממעט. ובספר דברי שאול (לגרי"ש נטנזון) פרש, לפי שמכירתו את הקרקע אינה אלא לפירות של חמשים שנה, ועל כן אין כאן אלא קנין מטלטלין. עוד בבאור ענין אין אונאה לקרקעות ע"ד הסוד — ע' בספר בית יעקב פרשת בהר יט.

'יצאו שטרות, דכתיב וכי תמכרו ממכר — שגופו מכור וגופו קנוי, יצאו שטרות שאין גופן מכור ואין גופן קנוי' — בקצות החשן (קכו סק"ט) יצא לדון בדבר החדש; דוקא במכירת שטרות שאין גופן ממון, נתמעט דין אונאה, אבל מוכר חובות על-פה ב'מעמד שלשתן' — יש לו אונאה,

כי החוב בעצמו — גופו ממון. וכן הוציא מזה לענין חיוב שבועה, שהתובע שנתן לו חוב במעמד שלשתן, ועד אחד עמו — מחייב את חבירו שבועה מן התורה. וכמה אחרונים חולקים בדבר. (ע' פתחי תשובה רכו סק"ב בשם חוות דעת ודברי חיים. ע"ש שאפילו אם נחשיבו כ'גופו ממון', הרי לא גרע מקרקע שאינה ניתנת 'מיד ליד'. וכן נראה מדברי הרשב"ש (בשו"ת, תקג) שנקט בפשיטות להפך מסברת הקצות, שכתב: 'ואם שטרות שהם נקנין מיד ליד — אין בהם דין אונאה, מפני שאין גופן ממון, כדאיתא בפ' הוהב — כל שכן מלוה גופא בלא שטר שאין בו אונאה'. ודין שטרות-כסף הנהוגות כיום, האם דינם כדבר שגופו ממון — כבר האריכו בדבר האחרונים — ע' פתחי תשובה חו"מ צה, א; ברית יהודה — פרק יח. וע' במובא לעיל מד:).

'אלא דאמר איהו שדאי בה כדאבעי לה, ואיגלאי מילתא דלא שדא בה כדאבעי לה...' — הקשו בתוספות, הלא מקח טעות הוא, שלא זרע כפי הראוי לה? ופרשו, שהמוכר עצמו אמר שלא זרע בה אלא חמש, והטעות לא היתה אלא במה שלא הושבחה הקרקע כפי הראוי לה באמת. והרמב"ן פרש באופן אחר (עפ"י גרסת ר"ח. וכן הסכימו הרשב"א הר"ן והריטב"א); שמכר לחבירו זרעים זרועים ביותר מכדי דמיהן, והספק הוא האם נידונים הם כמטלטלין או כקרקע. ולדעת התוס', באופן זה ודאי ייחשב כאונאת מטלטלין, לפי שהאונאה היא בשווי של הזרעים שבשוק, מה לי אם הזרעים עתה בחוץ או מושלכים באדמה. וכן בכל מוכר לחבירו פירות מחוברים, וידעו כמה פירות יש רק טעו במחירם שבמקח בשוק — לרמב"ן נידון כאונאת קרקע, ולהתוס' — אונאת מטלטלין (עפ"י נתיבות המשפט רכו סק"כ).

דף נז

'אונאה אין להם ביטול מקח יש להם או אין להן...' — יש להבין מה טעם לומר 'ביטול מקח אין להם', הלא לכאורה נראה שאף בלא פרשת אונאה בתורה, היה המקח בטל כשנתאנה ביותר משתות משום מקח-טעות, שהרי זה כנמצא מום במקח שעל דעת כן לא לקח או לא מכר. ואם כן מדוע אין ביטול מקח לאותם דברים שנתמעטו בפרשת אונאה. [ואפילו ננקוט כדברי שמואל 'הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה מחולל', מכל מקום באופן שטעה, דין הוא שיהא החילול בטל]? ויש להוכיח מכאן שלולא שהזהירה תורה על אונאה, היה המקח קיים גם ביתר משתות, כי לעולם השומא אינו דבר המוכרע, והרי הצדדים נכנסו לטעות כזו. אלא בכך שהזהירה תורה על אונאה קבעו חכמים אימתי ראוי לבטל כל המקח ואימתי קנה ומחזיר אונאה. ולכך יש לומר שאותם דברים שנתמעטו בפרשה, יתכן ונתמעטו גם מדין ביטול מקח. וכן משמע מדברי הסמ"ע ומדברי רבנו בצלאל אשכנזי בשטמ"ק כאן (עפ"י חזון איש — תמורה לד, ג. וכע"ז כתב בספר 'הגה האריה'. וע"ע במובא לעיל ג).

ומובא בשם הגר"ח להוכיח מהסוגיא דלהלן (סא.), שגם לאחר שנתחדש דין אונאה, אין זה גילוי שהמעשה אסור וממילא יש כאן גזילה, אלא נאמר כאן איסור חדש של מעשה מקח שיש בו אונאה. עוד בגדר מיעוט אונאה בעבדים קרקעות ושטרות — ע' קהלות יעקב בכורות יא.

יצא לחולין דבר תורה וצריך לעשות לו דמים מדבריהם. וריש לקיש אמר: אף צריך לעשות